

ERFGOED BRUSSEL

April 2016 | N° 18

Dossier **DE GEMEENTEHUIZEN**

Varia **HEMELBRUSSEL**

DOSSIER

HET VOORMALIGE GEMEENTEHUIS VAN LAKEN

RESTAURATIE EN HERBESTEMMING

BARBARA PECHUR

VENNOOT EN PROJECTVERANTWOORDELIJKE,
ORIGIN ARCHITECTURE & ENGINEERING

Zicht op de raadkamer,
versierd met doeken van de schilder
Prosper Colmant (1867-1943)
(georgesdekinder.com) © GOB).

WAT DOE JE MET EEN GEMEENTEHUIS DAT NIET LANGER ALS DUSDANIG GEBRUIKT WORDT? DE GESCHIEDENIS VAN HET GEMEENTEHUIS VAN LAKEN IS IN DAT OPZICHT ZEER LEERZAAM. Dit opmerkelijke gebouw werd door architect Paul Bonduelle gebouwd en voltooid in 1912, maar verloor zijn functie al in 1921 na amper negen jaar gebruik, als gevolg van de aanhechting van Laken bij Brussel, en deed vervolgens jarenlang dienst als administratief bijgebouw van de Stad Brussel. Het kreeg onlangs een nieuwe bestemming na een lange restauratie- en renovatiecampagne. Hieronder leest u welke overwegingen, op basis van een nauwkeurige analyse van de oorspronkelijke situatie, de interventies van dit project bepaald hebben.

Afb. 1

Zicht op het Bockstaelplein na de bouw van het gemeentehuis (Verzameling Belfius Bank - Académie royale de Belgique © ARB-GOB).

Op het einde van de 19de eeuw was de bevolking van Laken sterk gegroeid en steeg het inwonersaantal tot 100.000. Het gemeentehuis aan de Paleizenstraat-overde-Bruggen 458-460, gebouwd in 1842-1864, was te klein geworden. De constructie van een nieuw en ruimer gebouw drong zich op, maar de keuze van de bouwplaats gaf aanleiding tot heel wat discussies. Op 24 juli 1903 koos de gemeenteraad de huidige Strijderssquare in het verlengde van de Bockstaellaan als locatie voor het toekomstige gemeentehuis. In september van datzelfde jaar echter sprak koning Leopold II, die zijn residentie in Laken had, zijn voorkeur uit voor het huidige Bockstaelplein. Het ging om een plein dat nog moest worden aangelegd, ten dele bovenop de spoorlijn, in een wijk waar nog geen bebouwing was. Ook een spoorver-

binding op kosten van de Belgische staat werd aan de gemeente toegezegd. En zo kreeg Laken kosteloos een gemeenteplein van een hectare dat de verbinding tussen de oude en de nieuwe wijken verbeterde (afb. 1).

.....
EEN NEOCLASSICISTISCH MONUMENT

De bouw van het gemeentehuis van Laken startte in 1907. Het ontwerp is van de architecten Paul Bonduelle en Charley Gilson, die de door de gemeente uitgeschreven wedstrijd hadden gewonnen. In 1912 werd het nieuwe gebouw in neo-Vlaamse renaissancestijl met Franse inslag plechtig geopend (afb. 2a en 2b).

Het gebouw beslaat een volledig huizenblok. Het heeft een U-vormig grondplan en een regelmatige en symmetrische ordonnantie. Het bestaat uit een hoofdgebouw van vijf bouwlagen, gedomineerd door een hoge belfortoren. Deze toren staat voor de voorgevel, die uitgaat op het Bockstaelplein. Twee vleugels van vier bouwlagen strekken zich uit langs weerszijden van de Émile Bockstaellaan en de Tielemansstraat. Het gebouw heeft twee binnenpleinen – het politieplein en het administratief plein – van elkaar gescheiden door een centrale vleugel die het atrium (lokettenzaal) bevat en het hele huizenblok doorkruist. De gemetselde gevels in baksteen en Euvillesteen zijn van een sobere compositie, geritmeerd door

Afb. 2a en 2b

Medaille (recto/verso) geslagen ter gelegenheid van de inhuldiging (© CIDEP).

traveeën. Beelden versieren de monumentale pilasters (afb. 3a en 3b). Het gemeentehuis respecteert de modernste planningprincipes die door de theoretici van die tijd werden gepropageerd. De architectuur in (Franse) historiserende classicistische stijl van de 18de eeuw kenmerkt zich door de hiërarchische ruimten, de symmetrische compositie, de elegante klassieke verhoudingen en de functionele inwendige organisatie. Het onderscheid tussen de ruimten is dus zeer goed leesbaar, de ruimtelijke indeling is nauwkeurig en overzichtelijk. De grote zalen zijn bedoeld als staatsiezen met een representatieve functie (met karakteristieken als lijstwerk, hoogte van de muren, gebruikte materialen) terwijl de achterliggende lokalen eerder zijn opgevat als dienstvertrekken met een functionele bestemming (afb. 4). De decoratie van het interieur werd voltooid in de jaren na de openstelling van het gebouw. De zalen bevat-

ten groots opgevatte maar relatief sober uitgevoerde decors vanwege de beperkt beschikbare middelen. De muren en plafonds zijn versierd met lijstwerk, gemaroufleerde dozen en schilderijen van lokale kunstenaars (afb. 5). Op de vloer ligt parket. Talrijke beelden vervulden het geheel (afb. 6).

Toen enkele jaren later, in 1921, de gemeente Laken om financiële redenen met de stad Brussel fuseerde, verloor het gebouw in één klap zijn functie van gemeentehuis. Op het Émile Bockstaelplein werden geen huwelijken meer gesloten. De gemeenteraad en alle aanverwante functies werden overgeheveld naar Brussel. Een aantal administratieve diensten (vooral diensten die dicht bij de burger staan), een politieafdeling en schoollokalen bleven echter behouden. Bij die functies kwamen in de jaren 1980 ook culturele functies die een steeds duurzamer karakter kregen. Het *Maison de*

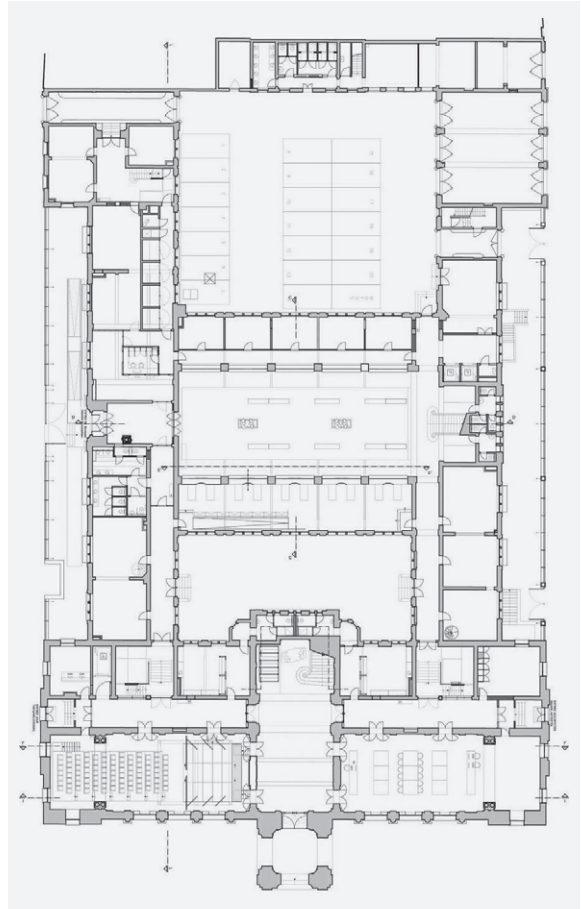
la Création, het cultureel centrum van Brussel-Noord, is vandaag gehuisvest in het voorgebouw. In 1995 werd een deel van het gemeentehuis (gevels, daken, voorgebouw en atrium) als monument beschermd.

HET HERBESTEMMINGS-PROJECT

Voor de restauratie en renovatie van het gemeentehuis liet de opdrachtgever, de Stad Brussel, eerst studies uitvoeren en een project uitwerken voor de herinrichting van de administratieve lokalen (bibliotheek, politie, bevolking, ...), dit wil zeggen voor het volledige gebouw behalve het voorgebouw. In 2003 stelde de Stad Brussel een projectontwikkelaar aan, de Tijdelijke Vereniging A.2R.C-ORIGIN, om de opdracht voort te zetten en de werkzaamheden voor de restauratie, renovatie en herbestemming van het volledige gebouw op te volgen.

Afb. 3a
Zicht op de buitenmantel na restauratie
(georgesdekinder.com © GOB).

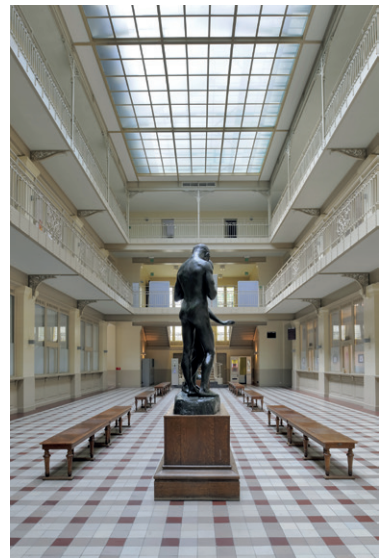
Afb. 4
Plan van het gebouw (© A.2R.C-ORIGIN).

Afb. 3b
Detail van de beelden op de gevel,
aan de kant van het Emile Bockstaelplein
(georgesdekinder.com © GOB).

Afb. 5
De trap van de inkomhal, aan de kant
van het Emile Bockstaelplein
(georgesdekinder.com © GOB).

Afb. 6
Zicht op de lokettenzaal
(georgesdekinder.com © GOB).

De belangrijkste werkzaamheden voor het interieur bestonden in de inrichting van een nieuwe archiefzaal (ondergrondse verdieping onder de patio) en sanitair, de verplaatsing van sommige diensten en de aanpassing van de circulatie in het gebouw. De restauratiewerkzaamheden omvatten de restauratie van de gevels en de daken en van de beschermde delen van het interieur, met inbegrip van de kunstwerken. Ook de integratie van de speciale technieken werd herzien en het cultureel centrum werd uitgerust met technische infrastructuur, onder meer een zaal voor voorstellingen.

Aan de uitvoering van het project ging een grondige studie vooraf. Uit de analyse van de bouwgeschiedenis en archiefphoto's evenals uit de visuele inspecties bleek dat het gemeentehuis zijn originele compositie, architectuur en leesbaarheid had behouden. Het restauratie- en renovatieproject richtte zich in het bijzonder op het behoud van deze ruimtelijke en stilistische kwaliteiten, waarbij de nieuwe bestemmingen zodanig moesten worden geïntegreerd dat de ruimten hun eigen kenmerken zouden behouden en de perceptie van de waarden nuances tussen de vertrekken zichtbaar zouden worden.

Er werd al snel besloten het cultureel centrum onder te brengen in het voorgebouw, terwijl de twee zijgevels van het achtergebouw grotendeels hun bestemming van bibliotheek, politicommissariaat, bijkomende polyvalente zalen en administratief gebouw voor de bevolking behielden. Het cultureel centrum *Maison de la Création* bezet dus de meer nobele zalen, die geschikt zijn om er voorstellingen, concerten, opleidingen, enzovoort te geven, terwijl de meer functionele lokalen bestemd blijven voor kantoren.

DE RESTAURATIE VAN DE BUITENMANTEL

De buitenmantel in metselwerk van witte Euvillesteen en baksteen, versierd met stenen beeldhouwwerken, verkeerde in een goede algemene staat en moest enkel worden gereinigd en opgeknapt. De enige uitzondering waren de stenen beelden, die sterk waren blootgesteld aan weer en wind en waarvoor een consolidatie van de natuursteen dringend noodzakelijk was.

De dakgebinten zijn divers metalen structuur in het atrium en het voorgebouw, houten gebinten in de zijvleugels. Meerdere materialen – natuurlijke leien, zink met roeflaten, afdichting met bitumen – zijn hier gebruikt. De daken van het achtergebouw, die nog in goede staat waren, zijn gerepareerd. De dakbekleding van het voorgebouw moest worden vervangen. Een glazen dak met verhoogde nok overspant de lokettenzaal/het atrium. De draagstructuren zijn volledig behouden en gerestaureerd. Ze zijn voorzien van vensterglas uiten die beantwoordt aan de normen voor de vei-

ligheid van personen en de brandveiligheid (afb. 7). De plaatsing van de glasplaten voor het glazen dak stemt overeen met het originele systeem (overlappende plaatsing) maar de bevestiging met stopverf is aangevuld door de plaatsing van een profielijzer dat het profiel van de dakhelling vastklemt om de duurzaamheid van het systeem te verhogen.

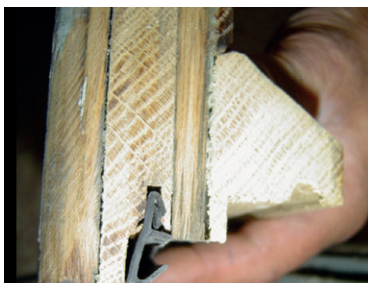
DUBBEL GLAS IN HET BESCHERMDE HOUTSCHRIJNWERK

Speciale aandacht werd besteed aan het houten buitenschrijnwerk, omdat de Stad Brussel de thermische prestaties hiervan wou verbeteren. Het schrijnwerk, dat beschermd is, werd in detail onderzocht om de meeste geschikte interventies te bepalen. Een specifieke inventaris van elk raam (bijna 300 in totaal) werd opgesteld om hun bewaringstoestand vast te stellen. Daarnaast werden opmetingen uitgevoerd om de juiste afmetingen te kennen en de haalbaarheid van de plaatsing van dubbel glas te onderzoeken.

Afb. 7

Zicht op de toren, de daken en het glazen dak (georgesdekinder.com © GOB).

Afb. 8a en 8b

Houten raam. In de dwarslatten van de openende profielen wordt een groef aangebracht voor het plaatsen van dichtingsvoegen. (© A.2R.C-ORIGIN).

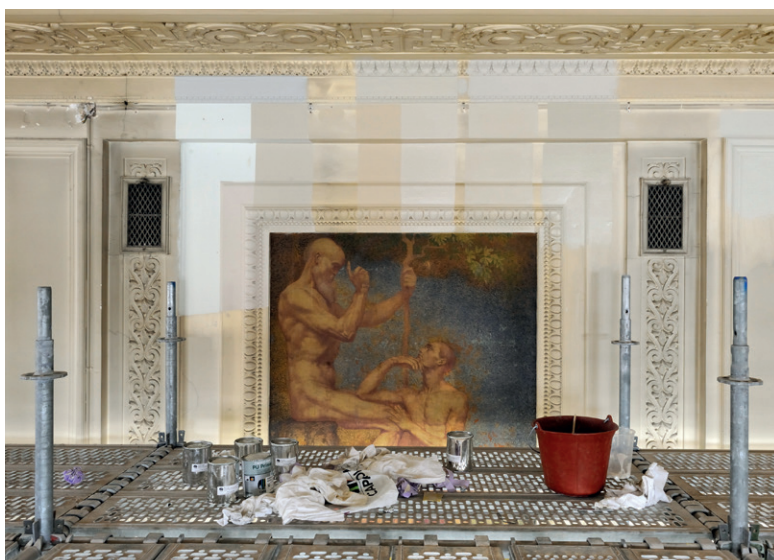

Afb. 9a en 9b

Plaatsing van dubbel glas, verhoging van de spouwing (2009) (© A.2R.C-ORIGIN).

Afb. 10

Kleurtesten voor de muren (georgesdekinder.com © GOB).

De ramen hebben twee opengaande vleugels en een vast bovenlicht. In het voorgebouw gaat het om ramen met holle stolplijst, in het achtergebouw met gewone slaglijst. Ze waren allemaal voorzien van enkel glas dat met mastiek was vastgezet (of zelfs met houten latjes voor de ramen van het voorgebouw). De sluitingssystemen bestonden uit meerdere types vensterpompen met meer of minder decoratie naargelang de bestemming van de betrokken ruimten (afb. 8a en 8b). De gekozen optie om de ramen van het achtergebouw te restaureren met dubbel glas (keuze van het dubbel glas in functie van de thermische eigenschappen van de buitenmuren en rekening houdend met de voorziene ventilatie met dubbele luchtstroom) kon worden behouden, maar voor de ramen van het voorgebouw bleek dit tijdens de werken niet mogelijk vanwege hun slechte bewaringstoestand (afb. 9a en 9b). Na overleg met alle betrokken partijen werd besloten de ramen aan de voorkant te vervangen met behoud van de kenmerken van de bestaande ramen (dezelfde details maar grotere dikte om de plaatsing van dubbel glas mogelijk te maken) en in overeenstemming met de uitgevoerde interventies op de ramen aan de achterkant. Er werden ook dichtingsvoegen aangebracht om de gebruikers nog meer comfort te bieden.

DE RESTAURATIE VAN DE INTERIEURS

Het interieur van het gebouw is beschermd. De zalen aan de kant van het Bockstaelplein zijn versierd met lijstwerk, gemaroufleurde doeken en schilderijen van lokale kunstenaars. De vloeren bestaan uit parket. Talrijke beeldhouwwerken en op maat vervaardigde meubelstukken voltooien het geheel. De restauratie van dit beschermd interieur was tweeledig. Enerzijds werd

het lijstwerk gerestaureerd en werden de muren opnieuw geschilderd, anderzijds werden het meubilair en het originele decor onder handen genomen: stoelen, tafels, lessenaars, verlichting, spiegels, evenals de kunstwerken (schilderijen en beelden). De monumentale plafonds in stucwerk werden gerestaureerd (afb. 10) en alle beschermde interieurs werden geverfd met verf op basis van lijnolie.

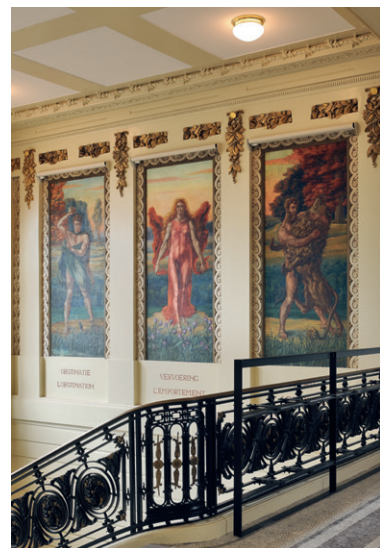
Zoals eerder gezegd, bevat de interieurdecoratie van het gemeentehuis talrijke kunstwerken. Deze werken, tussen 1916 en 1922 vervaardigd door lokale kunstenaars, vervolledigen de vaste decoratie. De raadzaal en de eretrap zijn verfraaid met schilderijen van Prosper Colmant, de trouwzaal met schilderijen van Émile Fabry en de overloop van de hal met werken van Émile Vermeersch (afb. 11). De schilderijen zijn voor het merendeel alle-

gorische voorstellingen van waarden die betrekking hebben op het gezin, de arbeid en andere meer algemene waarden die aan het begin van de 20ste eeuw hoog in aanzien stonden (afb. 12). Naast deze gemaroufleerde doeken is er een tiental schilderijen op groot formaat van verschillende kunstenaars: Euphrosine Beernaert, Ernest Van Den Kerckhove, François Stroobant, Jean Madyol, J. Colin, Émile Sacré en Charles Hermans.

Afb. 11

Stratigrafische onderzoeken hebben aangetoond dat geen polychromie in het gebouw werd uitgevoerd. Voor de muren werd dus een lichtbeige kleur gekozen die de vele kunstwerken in het gebouw goed tot hun recht laat komen (georgesdekinder.com © GOB).

Afb. 12

Zicht op de hal op de eerste verdieping van het voorgebouw na restauratie (georgesdekinder.com © GOB).

Afb. 13

Voor de *in situ* restauratie van deze doeken (ze waren te groot om naar een atelier vervoerd te worden) werd een restauratieatelier ingericht in een geventileerde en stofdichte ruimte in de raadzaal (georgesdekinder.com © GOB).

De conservatie van deze werken werd toevertrouwd aan een gespecialiseerd conservator-restaurateur (afb. 13) en gebeurde *in situ*.

DE TECHNISCHE UITRUSTINGEN

Het restauratie- en renovatieproject beoogde het behoud, de restauratie en de herwaardering van de ruimten en de architecturale elementen en integreerde tevens de nodige technische uitrusting op een discrete en efficiënte manier. Om de beschermde interieurs te behouden werden zware ingrepen met technische installaties, zoals de voorstellingenzaal, op volledig reversibele wijze geïntegreerd, los van de architecturale decors.

Op basis van de programmatie van het gebouw (bibliotheek, politiecommissariaat, cultureel centrum met voorstellingenzaal en lokalen met geluiddemping voor repetities) was het enerzijds mogelijk de interventies te bepalen die deel uitmaakten van de erfgoedvalorisatie en anderzijds de onmisbare specifieke interventies (functioneel, technisch, akoestisch, structureel, veiligheid, naleving van normen, enzovoort) te preciseren die het gebouw moest ondergaan om zijn activiteiten te kunnen voortzetten.

Vertaald uit het Frans

WHO IS WHO

PROJECTTEAM:

Tijdelijke vereniging van:
ORIGIN Architecture & Engineering (restauratie en stabiliteit)
A.2R.C. (interieurrenovatie)
In onderaanneming:
Engytime-MK Engineering (technische uitrustingen)
Sofia Engineering (bouwwerk)

Team ORIGIN – architectuur:

Charlotte Nys, Barbara Pecheur, Cécile Mairy, Joke Berghmans

Team ORIGIN – stabiliteit:

Marc Wertz, Aurélie Vermijlen

Aannemer:

Monument Vandekerckhove nv

Kostprijs van de werken:

13.364.000 EUR

Chronologie:

Begin van de opdracht: maart 2004
Bouwwerk: september 2007
Voorlopige oplevering eerste fase: augustus 2010
Voorlopige oplevering tweede fase: juli 2012
Definitieve oplevering eerste fase: februari 2012

The former Laeken town hall

The story of a successful repurposing

The history of Laeken town hall is enlightening. Abandoned only nine years after it was built, this remarkable building has withstood the test of time, functioning as a decentralised administrative branch office for the City of Brussels. The structure, which was built by architect Bonduelle and completed in 1912, has recently been restored, renovated and repurposed. The project was aimed at restoring, preserving and showcasing the spaces and elements that contribute to the original architectural composition of the building while incorporating new uses and technical equipment that complies with contemporary requirements in terms of safety and comfort.

Apart from the stone sculptures, which necessitated more significant work, cleaning and repairs were all that was needed for the exterior envelope. The listed interior was the focus of various restoration works: mouldings, repainting of walls, furniture and the original decor. A certain number of the works making up the original decor, produced between 1916 and 1922 by local artists, benefitted from restoration *in situ*.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Jean-Marc Basy, Stéphane Demeter, Paula Dumont, Murielle Lesecque, Cecilia Paredes, Brigitte Vander Bruggen en Anne-Sophie Walazyc. Met de collaboratie van Olivia Bassem

EINDREDACTIE

Stéphane Demeter

SECRETARIAAT VAN REDACTIE

Murielle Lesecque

COORDINATIE VAN ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COORDINATIE VAN HET DOSSIER

Cecilia Paredes

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Coffi Barboza, Michel Debeule, Paula Dumont, Michèle Herla, Harry Lelièvre, Géry Leloutre, Cécile Mairy, Benoît Mihail, Cecilia Paredes, Barbara Pecheur, Roose Partners Architects, Christian Spapens, Brigitte Vander Bruggen, Barbara Van der Wee, Manja Vanhaelen, Tom Verhofstadt.

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels, Data Translations Int.

NALEZING

Koenraad Raeymaekers, Wim Kenis, Harry Lelièvre, Griet Meyfroots, Coralie Smets, Tom Verhofstadt en de leden van het redactiecomité

VORMGEVING

The Crew Communication

DRUK

IPM printing nv

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt, Brigitte Vander Bruggen. bpeb@sprb.irisnet.be

BEDANKINGEN

Françoise Boelens, Ralf Boswell, Philippe Charlier, Julie Coppens, Farba Diop, Stéphane Duquesne, Alice Gérard, Philippe de Gobert, Alfred de Ville de Goyet, Anne-Cécile Maréchal, Marc Villeirs.

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Arlette Verkruyssen, directeur-generaal van Brussel Stedelijke Ontwikkeling/ Gewestelijke overheidsdienst Brussel, CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Monumenten en Landschappen – Cel Sensibilisatie
CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel
<http://erfgoed.brussels>
broh.monumenten@gob.irisnet.be

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken bij de Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

LIJST MET AFKORTINGEN

AAM – Archives d'Architecture Moderne
ARA – Algemene Rijksarchief
CIDEP – Centre d'Information, de Documentation et d'Etude du Patrimoine
DCBSO – Documentatiecentrum van Brussel Stedelijke Ontwikkeling
DML – Directie Monumenten en Landschappen
GOB – Gewestelijke Overheidsdienst Brussel
KBR – Koninklijke Bibliotheek van België
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium / Institut royal du Patrimoine artistique
KMKG – Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis
SAB – Stadsarchief Brussel
ULB – Université libre de Bruxelles

ISSN

2034-578X

WETTELIJK DEPOT

D/2016/6860/011

Cette revue paraît également en Français sous le titre *Bruxelles Patrimoines*.